

Jan Guillou mot 00-talets hyckleri och häxprocesser

[Speaker 2]

Du vet, när man tittar på historia i backspegeln eller debatter för den delen, då förväntar man sig ofta att hitta någon sorts exakt och logisk struktur.

[Speaker 1]

Ja, alltså man vill ju gärna tro det.

[Speaker 2]

Eller hur? Det är liksom lite som ingenjörskonst, tänker jag. Man bryter armen och röntgenplåten visar en skarp vit linje och läkaren pekar och säger exakt där är problemet och så här löser vi det.

[Speaker 1]

Precis, det finns ju en enorm tröst i den typen av binär historieskrivning. Antingen är något helt eller så är det trasigt.

[Speaker 2]

Vi människor älskar ju när komplexa skeenden går att sortera in i prydliga fack. Det ger oss en illusion av kontroll.

[Speaker 1]

Jo, men verkligen.

[Speaker 2]

Men sen kliver man in i det tidiga 00-talets politiska och mediala landskap och plötsligt är den där röntgenmaskinen helt obrukbar. Den visar bara brus. Exakt.

Vi tittar på en svensk samhällsdebatt som är, ja, mildt uttryckt genomsyrad av ett djupt diagnostiskt mörker. Och idag ska vi faktiskt göra en djupdykning i ett väldigt fascinerande tidsdokument.

[Speaker 1]

Och för många säkert oerhört provocerande sådant också.

[Speaker 2]

Ja, utan tvekan. Vi ska undersöka en samling skarpa debattkolumner från 2005 och 2006. De är skrivna av Jan Jellå och inramas av ett nyskrivet förord från 2021.

Och vi ska titta närmare på hur författaren analyserar 00-talets största frågor.

[Speaker 1]

Ja, allt från tsunamien och kriget mot terrorismen till moralpaniker och elpriser.

[Speaker 2]

Och här är det viktigt att poängtera för dig som lyssnar att vi navigerar det här materialet helt neutralt. Texterna innehåller ju en svidande kritik mot allt från politiker till journalister oavsett politisk färg. Vi tar inte ställning här.

Vi ska helt enkelt bara packa upp den här tidens logik.

[Speaker 1]

Eller brist på logik kanske.

[Speaker 2]

Ja, precis. För att liksom förstå varför debattklimatet ser ut som det gör idag. Och det som sätter hela tonen hittar vi ju redan i förordet.

[Speaker 1]

Ja, alltså författaren beskriver där en väldigt specifik uttalad publicistisk strategi. Att nästan reflexmässigt undervika flockmentaliteten. Han skriver att hans drivkraft är att säga emot den överväldiga majoriteten av sina kollegor.

Att leta efter den där blinna fläcken.

[Speaker 2]

Och han tar ju upp ett intressant modernt exempel där.

[Speaker 1]

Ja, Donald Trump. Att som svensk ledarskrivent sitta och kritisera Trump såg han som ett helt meningslöst öppet mål. Om han liksom inte kunde tillföra en fundamentalt avvikande uppfattning.

Ja, då valde han hellre att tiga. Och istället fokusera på frågor som alla andra ignorerade.

[Speaker 2]

Okej, låt oss backa upp det här. För det låter ju som ett väldigt ädelt publicistiskt ideal. Men han pekar också på ett ganska brutalt inbyggt dilemma.

[Speaker 1]

Jo, det finns ju en risk där.

[Speaker 2]

Ja, alltså om du alltid ska vara den som går mot strömmen i en specifik kärnfråga. Som rättssäkerhet i hans fall. Då riskerar du ju till slut att framstå som en gnällig rättshavrist.

[Speaker 1]

Ja, han drar en fantastisk parallell där till kolumnisten Åsa Moberg.

[Speaker 2]

Ja, berätta om det.

[Speaker 1]

Jo, på 70-talet bestämde hon sig för att kärnkraften var mänsklighetens absoluta överlevnadsfråga. Så hon bestämde sig helt enkelt för att uteslutande skriva om det. Varje gång.

[Speaker 2]

Och resultatet av det?

[Speaker 1]

Hon tappade sina läsare och förlorade sin plattform till slut. Och det här belyser ju en oerhört intressant balansgång. Hur behåller man sin moraliska kompass utan att begå medialt självmord?

[Speaker 2]

Det är ju den ständiga spänningen i källmaterialet. Författaren tvingas leta efter nya vinklar och ämnen för att överleva som skribent. Men siktet är liksom hela tiden inställt på att utmana konsensus.

[Speaker 1]

Exakt.

[Speaker 2]

Men hur ser det då ut när en sån här extremt konfrontativ analysmodell möter ett genuint

obegripligt nationellt trauma? Det tar oss till den stora asiatiska tsunamikatastrofen julen 2004.

[Speaker 1]

Ja, texten som heter Jakten på syndabockar är meningslös och hycklande. Gör ju en väldigt direkt jämförelse mellan hur olika länder reagerade.

[Speaker 2]

Ja, hur menar han där?

[Speaker 1]

Det är en briljant eaktagelse av masspsykologi tycker jag. Författaren hade nyss återvänt från Indonesien i början av 2005. Och Indonesien var ju det land som drabbades allra värst.

Med över hundratusen döda.

[Speaker 2]

Det är ofattbara siffror.

[Speaker 1]

Verkligen. Men i de indonesiska medierna beskrevs katastrofen uteslutande som just det. Alltså en kollektiv naturkatastrof.

Ett gudsstraff eller ett öde. Det fanns liksom inget sökande efter politiska syndabockar.

[Speaker 2]

Trots att det fanns grejer att peka på, eller?

[Speaker 1]

Ja, alltså inte ens när det kröp fram att den amerikanska militärbasen Diego Garcia faktiskt hade fått förvarningar om vågen utan att varna grannländerna. Inte ens då ledde det till några drev.

[Speaker 2]

Oj, okej.

[Speaker 1]

Nej, naturkraften ansågs liksom vara för monumental för att krympas ner till en politisk skandal.

[Speaker 2]

Här är det ju verkligen intressant liksom. Det är som att vi i Sverige vägrar acceptera att slumpen eller naturen kan vara grym. Vi måste ha en kundtjänst och klaga hos.

Även för en flodvåg. En flodvåg radar ut tusentals liv och vi, ja, vi vill prata med chefen.

[Speaker 1]

Ja, exakt så. Hemma i Sverige förvandlades ju den initiala chocken omedelbart till ett stenhårt politiskt drev mot utrikesminister Laila Freivalts och statsminister Göran Persson.

[Speaker 2]

Men vänta nu. Om jag fortsätter tillbaka lite här på texten. Författaren måste väl ändå medge att utrikesdepartementets hantering faktiskt var genuint usel?

[Speaker 1]

Jo, absolut.

[Speaker 2]

Förtjänade de inte all den kritik de fick?

[Speaker 1]

Jo, och texten blundar inte alls för den inkompetensen. Författaren medger att UD:s beredskap var i princip obefintlig. Han likställer den med beredskapen för att en enorm meteorit skulle slå ner i Östersjön.

[Speaker 2]

Okej, det är ju ganska tydligt.

[Speaker 1]

Men det som källmaterialet borrar i är ju det journalistiska hyckleriet bakom drevet. Frågan han ställer är krasst logisk. Om ministern hade haft en snabbare presskonferens eller om UD hade ljugit lite mindre under press hade det rent faktiskt räddat ett enda människoliv på stränderna i Thailand?

[Speaker 2]

Nej, precis.

[Speaker 1]

Svaret är ju nej.

[Speaker 2]

Det handlar om vårt psykologiska behov av illusionen av kontroll.

[Speaker 1]

Ja, om vi kan sparka en minister eller fälla en regering då intalar vi oss att vi har löst problemet och att vi är säkra nästa gång naturen slår till.

[Speaker 2]

Exakt, vi skapar rationella syndabockar för att hantera irrationellt kaos. Men det källmaterialet visar är ju att när det där behovet spårar ur då går samhället från att jaga verkliga minister till att uppfinna bokstavliga, irrationella monster.

[Speaker 1]

Det drar en väldigt knivskarp linje till två av de största rättsskandalerna och moralpanikerna från den här eran. Det vi kallar styckmordet och sedan skandalen kring kvinnojurerna, alltså ROKS. Författaren beskriver de här händelserna som fullskaliga nutida häxprocesser.

Om vi börjar med styckmordet, fallet med Katrine d'Acosta, så visar texten hur de två utpekade läkarna, alltså säkert obducenten, fälldes i det allmänna medvetandet på helt absurt svaga grunder.

[Speaker 2]

Jag har ju läst om det här och bevisningen byggde väl i stor utsträckning på en endast persons vittnesmål.

[Speaker 1]

Alltså inte ens ett direkt vittnesmål. Kärnan i bevisningen var en mammas tolkningar av vad hennes tvååriga barn påstått ha berättat för henne.

[Speaker 2]

Två år gammal?

[Speaker 1]

Ja. Hon hävdade att barnet hade pratat om homosexuella orger, blodstrickande och rituella mord.

[Speaker 2]

Oj.

[Speaker 1]

Och det här var sagor som barnet aldrig ens yttrade under tiotals timmar av professionella polisförhör, som alltså var bandinspelade. Allt kom ur mammans minne.

[Speaker 2]

Helt utan andra vittnen. Det som verkligen är svårt att smälta här är ju inte att enskilda traumatiserade individer dras in i vanföreställningar. Det händer ju.

Det som skavar är hur det här överhuvudtaget kunde legitimeras av samhällets absoluta toppskikt.

[Speaker 1]

Av experter och media framför allt. Det är precis den blinda fläcken författaren attackerar. Han nämner specifikt SVT's granskande journalist Lars Borgnäs, som hade enorm auktoritet på den tiden.

Ansände ett program där han på fullaste allvar argumenterade för att obsedenten var en seriemördare. Han jämförde platserna där mördade kvinnor hittats och menade att namnen påminnde om de som mördades av Jack the Ripper i 1800-talets London.

[Speaker 2]

Det är ju som hämtat ur en dålig film.

[Speaker 1]

Ja, alla krav på rationell vetenskaplig bevisning kastades bara ut genom fönstret för att tidsandan skrek efter ett monster att hata.

[Speaker 2]

Exakt samma mönster upprepades ju inom rocks bara några decennier senare. Här handlar det ju inte om en ensamstående mamma utan om framstående akademiker som tappar fotfästet helt.

[Speaker 1]

Texten dessikerar ju hur en sociologiprofessor som heter Eva Lundren lyftes upp som rockscheffsideolog. Hon hävdade med emphasis att det existerade ett enormt landsomfattande nätverk av djävulsdyrkare i Sverige.

[Speaker 2]

Vänta, vi pratar alltså om högt uppsatta experter som tror på rituell kanibalism i Sverige på 2000-talet?

[Speaker 1]

Ja, enligt hennes forskning bestod nätverket av poliser, domare och maktmän som i hemlighet offrade bar till satan, åt upp dem och sen begravde resterna i massgraven.

[Speaker 2]

Det är ju helt osannolikt.

[Speaker 1]

Och när detta slutligen avslöjades i en SVT-dokumentär 2005, alltså i samband med att rocksordförande kläckte ur sig det ökranda citatet att män är djur, då skedde något högst märkligt.

[Speaker 2]

Här måste vi ju verkligen fråga oss varför. Varför köper ett sekulärt välutbildat samhälle det här? Är det för att det vardagliga våldet mot kvinnor är ett så komplext och tungt samhällsmisslyckande att vi hellre vill tro på en hemlig sekt?

Ja, det blir greppbart. En sekt kan man jaga och bura in liksom. Men att vanliga män i radhus begår brott, det är svårare att lösa.

[Speaker 1]

Hur reagerade makteliten på det här avslöjandet egentligen? Ja, istället för att städa upp i de här vansinniga idéerna så slöt det politiska etablissemanget ledan. Källorna lyfter hur bland annat Gudrun Schimman försvarade retoriken och kallade kanibalfantasierna för legitimforskning.

Och tidigare jämställdhetsminister Margareta Wimberg anklagade SVT för att ha inlett jakttid på feminister. Författaren menar att lojaliteten mot stammen trumfades sanningen. Man skyddade fanatismen för att syftet var gott, typ.

[Speaker 2]

Och problemet, påpekar han ju, är att det här bygget av halmgubbar bara förstörde trovärdigheten och skadade de misshandlade kvinnor som sjurena faktiskt fanns till för att skydda.

[Speaker 1]

Exakt.

[Speaker 2]

Men när det här mänskliga behovet av att dela in världen i ont och gott lämnar kulturdebatten och kliver in i storpolitiken, då börjar det ju hända väldigt obehagliga saker med själva lagboken. Det för oss ju osökt över till Källornas diskussion om kriget mot terrorismen, vilket författaren tycker ses som den enskilt farligaste utvecklingen under det här decenniet.

[Speaker 1]

Utan tvekan. Efter 11 september-attackerna 2001 skapades ju en oerhört kraftfull men liksom förenklad berättelse. Budskapet var att terrorister helt saknade rationella eller politiska motiv.

[Speaker 2]

De hatade bara vår frihet, liksom.

[Speaker 1]

Precis. De agerade inte som svar på sanktioner eller utländska militärbaser. Nej, den officiella förklaringen var att de var inkarnationen av ondska och hatade västerländsk demokrati.

Om din fiende är obegriplig och absolut ond, då räcker inte vanliga lagar.

[Speaker 2]

Då krävs extrema åtgärder.

[Speaker 1]

Ja, och författaren riktar här enormt hård kritik mot den dåvarande justitieministern Thomas Bodström och hur han hanterade svensk terrorlagstiftning.

[Speaker 2]

Jag minns ju att Bodström ville strama åt övervakningar rejält, vilket i den allmänna paniken säkert kändes rimligt för många. Men när man läser författarens analys av lagtexterna så låter det som att regeringen i princip raderade själva grundkravet för en rätt stat.

[Speaker 1]

Att ett brott ens behövde misstänkas, ja.

[Speaker 2]

Hur lyckades man rent juridiskt motivera det steget?

[Speaker 1]

Man uppfann helt enkelt nya hotbilder. Lagförslagen innebar att Säpo skulle få rätt att övervaka, avlyssna och till och med göra inbrott hos svenska medborgare i rent förebyggande syfte. Det krävdes inte att personen begått ett brott, inte ens planerat ett brott.

[Speaker 2]

Det räckte med att Säpo tyckte att de kunde bli farliga.

[Speaker 1]

Ja, de använde termen objektiv potential, att i framtiden främja terrorism.

[Speaker 2]

En slags minority report-lagstiftning. Du är inte kriminell för vad du har gjort utan för vad någon i ett stängt rum tror att du i framtiden kan tänkas symbolisera. Exakt så.

Författar skräder verkligen inte orden här. Han kallar Botström för ett större hot mot den svenska demokratin än Osama bin Laden. Det här juridiska skiftet underbyggdes av en allmän mediepanik.

[Speaker 1]

Ett av de mest skrämmande exemplen i texten är en stor debattartikel i Dagens Nyheter, skriven av en kvinna under pseudonymen Doktor Lisbet.

[Speaker 2]

Ja, just det. Hon varnade för en muslimsk världskonspiration, va?

[Speaker 1]

Ja, hon påstod att muslimer systematiskt infiltrerade samhället genom äktenskap för att rasera demokratin. Hon krävde videoövervakning av moskéer och varnade för att massdeportationer snart kunde bli nödvändiga.

[Speaker 2]

Men vänta, DN? Det var ju ingen liten landsårstidning som publicerade det här. Det var Sveriges största morgontidning.

Hur argumenterar författaren kring själva texten där?

[Speaker 1]

Han gör en otroligt drabbande textanalys. Han tar citaterna från den här Lisbet och jämför dem med historiska dokument. Och han visar att det hon skrev var exakt ord för ord den nazistiska antisemitiska retoriken från 1930-talets Tyskland.

Den enda skillnaden var att hon hade bytt ut ordet juda mot muslim. Och det djupt oroande var att redaktörerna på DN uppenbarligen inte reagerade alls. Retoriken var så normaliserad att den bara slank igenom.

[Speaker 2]

Samtidigt fanns ju politiska partier som aktivt eldade på den här rädslan. Källmaterialet pratar ju mycket om folkpartiet. Författarna använde till och med begreppet bombliberaler för att beskriva deras inställning till lakkriget.

[Speaker 1]

Ja, han gör en historisk koppling där som förklarar psykologin bakom deras utrikespolitik ganska väl. Folkpartiet bildades ju ursprungligen genom en sammanslagning av liberaler och en djupt frikyrklig fundamentalistisk falang.

[Speaker 2]

Och han menar att det var den ådran som lyste igenom.

[Speaker 1]

Exakt. De betraktade inte kriget mot terrorismen som en geopolitisk konflikt om olja och makt, utan genom ett teologiskt prisma. Det var en apokalyptisk strid mellan kristens civiliserad godhet och barbarisk ondska.

Vilket gjorde att de utan att tveka föreslog övervakning av muslimska skolbarn i Sverige och krävde att svensk trupp skulle in i Irak.

[Speaker 2]

Den här retoriken, där en specifik minoritet utmålas som ett civilisatoriskt hot, lägger ju en oerhört eldfångd grund för nästa kris i källmaterialet. Och när Jyllands Posten i Danmark publicerar Mohammed-teckningarna är det bokstavligen som att kasta in en brinnande tändsticka i exakten bensenmacken.

[Speaker 1]

Ja, krisen kring Mohammed-teckningarna 2005 och 2006 blev ju global. Rent juridiskt var det ju

lagligt att publicera bilderna. Religioner skyddades inte av hets mot folkgrupp.

Men förfaktaren punkterar ju brutalt den romantiska myten om att det var ett modigt test av yttrandefriheten.

[Speaker 2]

Ja, han kallar det väl för ren skitsnack.

[Speaker 1]

Han menar att det uteslutande handlade om ren skolaktig mobbning av Europas redan mest utsatta minoritet.

[Speaker 2]

Så, vad betyder allt det här? Jag menar, eskaleringen var ju brutal. Och enligt författaren hade den kunnat undvikas.

[Speaker 1]

Ja, texten lägger en enorm skuld på Danmarks dåvarande statsminister Anders Foggrasmussen. När krisen började pyra bad elva muslimska ambassadörer om ett fredligt möte för att diskutera tonläget. Statsministern vägrade ens att ta emot dem.

[Speaker 2]

För att verka tuff.

[Speaker 1]

Vi ska ha opinionen med hårs. Konsekvensen blev ju flaggbränningar, stormade ambassader och ekonomiska boykottar.

[Speaker 2]

Och hur agerade svenska debattörer då? Jag minns att liberala ledarskribenter unisont började ropa Idag är vi alla danskar. Och vifta med yttrandefrihetsfanen.

[Speaker 1]

Vilket författaren då beskriver som höjden av intellektuellt hyckleri. Om de verkligen brann för att testa tryckfrihetens gränser, varför valde de då det mest bekväma och riskfria målet?

[Speaker 2]

Han har en poäng där.

[Speaker 1]

Han påpekar att om man på riktigt ville utmana maktstrukturer, varför inte beställa en satyrteckning som visar Jesus utföra sexuella handlingar med George W. Bush?

[Speaker 2]

Det hade blivit liv i luckan i USA då.

[Speaker 1]

Ja, det hade prövat gränserna. Men att publicera kränkande bilder på islamsprofet då, det krävde inget mod. Det var bara sparka neråt.

[Speaker 2]

Samtidigt exploiterade ju svensk välspressituationen för att sälja lösnummer. Källorna tar upp pastor Runar Seegård. Det är ju en helt absurd detalj.

[Speaker 1]

Det är ett mörkt komiskt exempel, ja. Runar hade kallat Mohammed för pedofil under en predikan. Expressen uppfann då i princip fejkade nyheter om att Osama bin Ladins män hade haft ett hemligt krismöte i Sverige och utfärdat en dödsdom mot honom.

[Speaker 2]

Utan någon som helst substans.

[Speaker 1]

Noll substans, men det sålde enormt mycket. Författaren poängterar ju att det här skapade en livsfarlig illusion av beväpnade extremister på svenska gator. Och de som skadades var ju vanliga hederliga muslimska medborgare som fick leva med den misstänksamheten.

[Speaker 2]

Det är nästan fascinerande hur mycket syre de här symboliska kulturkrigen tilläts ta. Men källmaterialet pekar på en enorm ironi här. Medan alla var uppslukna av bråk om religion och yttrandefrihet så pågick en tyst revolution i bakgrunden.

En renodlat ekonomisk sådan.

[Speaker 1]

Ja, ni kopplar det här till den stora bilden. Med allt raseri riktat mot terrorism som missade många ekonomin. Författaren pekar ut avregleringen av elmarknaden.

[Speaker 2]

Berätta mer om det.

[Speaker 1]

I skydd av allt politiskt buller privatiserades kritisk infrastruktur. Fortum, Slidkraft och Vattenfall gjorde plötsligt extremvinster på medborgarnas bekostnad. Fortum fick monopol på elnätet i Stockholm och höjde helt Sonica-priset med 40 procent.

[Speaker 2]

Och underhållet blev sämre va?

[Speaker 1]

Ja, när vinterstormarna slog till stod hundratusentals hushåll strömlösa i veckor.

[Speaker 2]

Det här är ju fascinerande. Författaren jämför det med att bolagisera frimärken. Du splittrar upp verksamheten i fyra bolag bara för att anställa 50 nya direktörer och för att betala dem måste du tredubbla portot för vanliga svenskar.

[Speaker 1]

Det är en genialisk liknelse faktiskt. Det sänker inga priser. Det är bara en institutionaliserad avgiftschock.

[Speaker 2]

Han kallar ju avregleringen för en ren rögerideologisk trollformel. Och de här direktörerna som kvitterade ut miljarder i bonusar. Han ser dem som vår tids nya adel.

Mikael Liljus på Fortum fick väl 85 miljoner kronor i extra belöning.

[Speaker 1]

Helt obegripliga summor va? Och det knyter ihop hela författarens analys väldigt elegant. Vi matas ständigt med rökdedåer.

Vi luras att jaga häxor efter naturkatastrofer. Vi förförs av lögnar om djävulsdyrkare och vi demoniserar hela världsreligioner. Och medan vi stirrar oss blinda på det då genomförs den

verkliga plundringen av våra resurser i det tysta.

Det är ett klassiskt trolleryrick. Titta på min högra hand så ser inte att den vänstra just tog din plånbok.

[Speaker 2]

Och det finns en sista, oerhört kylig detalj som författaren noterar i det där förordet från 2021. Mitt i allt det här bedövande kaoset sommaren 2006 nämner han för första gången ett litet parti i en av sina kolumner. Han beskriver Sverigedemokraternas närvaro som en omärklig sakning på nedre däck.

[Speaker 1]

Vilket är den ultimata påminnelsen om hur svårt det är att upptäcka stora historiska skiften när man är förblindad av dagens mest högljudda rubriker.

[Speaker 2]

Exakt. Och det tar oss tillbaka till vår trasiga röntgenmaskin från början. Med historiens facit i hand kan vi skaka på huvudet åt att man försvarade rituell kanibalism eller att nazistisk retorik obemärkt smett in idén.

Men med tanke på hur galet det känns idag, vilka blinda fläckar har vi exakt just nu? Vad är det för absurd retorik eller ekonomisk plundring vi normaliserar idag som kommer få oss att kippa efter andan om 15 år? Tack för att du lyssnade på den här djupdykningen.

Fortsätt ifrågasätta!